

Zápis z obhajoby disertační práce Mgr. Dmitriye Timofeeva

Student: Mgr. Dmitriy Timofeev
Datum narození: 21. 9. 1987
ID studia: 89774875
Studijní program: Filologie
Studijní obor: Český jazyk
Název práce: Jazyk českých knih historiografických zápisků „dlouhého“ 18. století
Jazyk práce: čeština
Jazyk obhajoby: čeština
Školitel: Mgr. Alena Andrlová Fidlerová, Ph.D.
Oponenti: PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.
doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.
Datum obhajoby: 12. 10. 2018
Místo obhajoby: FF UK, Týmová studovna Knihovny Jana Palacha, nám. Jana Palacha 2, Praha 1
Termín: 14:00
Předseda komise: prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.
Členové komise: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D., doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.,
prof. PhDr. Karel Kučera, CSc., doc. PhDr. Jiří Rejzek, Ph.D.

Přítomní: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D., Mgr. Alena Andrlová Fidlerová, Ph.D., doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D., PhDr. Robert Dittmann, Ph.D., doc. PhDr. Karel Komárek, prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., doc. PhDr. Jiří Rejzek, Ph.D.; Bc. Ondřej Batka, PhDr. Alena M. Černá, Ph.D., Bc. Tereza Hluchá, PhDr. Milada Homolková, Ph.D., Bc. Stanislav Krejčí, Bc. Helena Kunertová, Mgr. František Martínek, Ph.D., Mgr. Lenka Mundeřová, Ph.D., Natálie Nováková, Mgr. Jiří Pergler, doc. PhDr. Jiří Rejzek, Ph.D., Bc. Anton Romanenko, Mgr. Andrea Svobodová, Ph.D., Mgr. Kateřina Voleková, Ph.D., Mgr. Jana Zdeňková.

14:02 Předseda komise prof. PhDr. Petr Mareš, CSc. zahájil obhajobu, představil sebe, přítomné členy komise a přítomné oponenty. Přítomným pak představil studenta Mgr. Dmitriye Timofeeva.

14:05 Školitelka Mgr. Alena Andrlová Fidlerová, Ph.D. seznámila přítomné stručně se svým hodnocením studia studenta Mgr. Dmitriye Timofeeva a jeho disertační práce, které uvedla ve svém písemném vyjádření.

14:20 Mgr. Dmitriy Timofeev seznámil přítomné s tezemi své disertační práce. Zabýval se zejména těmito otázkami:

1. Cíle práce – předložit popis jazyka původních českých raněnovověkých rukopisných památek v širším kulturněhistorickém kontextu.
2. Popis analyzovaných pramenů a důvody pro jejich volbu, vysvětlení termínů používaných v práci.
3. Informace o struktuře disertační práce.
4. Souhrn kapitoly věnované reflexi barokní češtiny od počátku 18. století do prvních desetiletí 21. století, zejména od vzniku koncepce „úpadku“ barokní češtiny v pracích Františka Martina Pelcla či Josefa Jungmanna do jejího vyvrácení na přelomu 20. a 21. století na základě kvantifikované analýzy dobových památek.
5. Souhrn kapitoly věnované kulturněhistorickému kontextu „dlouhého“ 18. století, zejména vývoji nižšího a gymnaziálního školství, knižního trhu a rukopisné kultury; dále student zdůraznil vliv státních reforem Marie Terezie a Josefa II. na zkvalitnění vzdělání a celkové zvýšení úrovně gramotnosti v českých zemích v poslední čtvrtině 18. století.
6. Stručný popis postupů použitých při analýze psaní majuskulí a závěrů vyplývajících z analýzy – ve zkoumaných pramenech se při psaní velkých písmen zpravidla uplatňuje slovnědruhový princip, s majuskulí jsou zaznamenána především substantiva, adjektiva a další plnovýznamová slova i zájmena.
7. Stručný popis postupů použitých při analýze korelace jednotlivých fonémů a grafémů, případně skupin fonémů a grafémů, a jejich závěrů – ve zkoumaných pramenech se záznam fonémů /c/, /č/, /ř/, dále fonémů /ž/, /dʔ/, /tʔ/, /ň/ před vokály či kombinací *mě*, *bě*, *pě*, *vě* nejčastěji provádí pomocí spřežek v souladu s dobovým písarským územ, kromě toho je pro ně charakteristická poměrně vysoká variabilita způsobů záznamu vybraných fonémů.
8. Stručný popis postupů použitých při analýze hláskosloví a jejich závěrů – ve zkoumaných pramenech dominují starší hláskoslovné podoby jednotlivých výrazů, zastoupení novějších tvarů zpravidla nepřevyšuje 30 %.
9. Stručný popis postupů použitých při analýze tvarosloví a jejich závěrů – pro zkoumané prameny je příznačné vysoké zastoupení starších tvaroslovných podob, především dubletních pádových koncovek a infinitivu na *-ti*.
10. Stručný popis postupů použitých při analýze lexika a jejich závěrů – přibližně 90 % odborného lexika použitého ve zkoumaných pramenech představují výrazy doložené

v první třetině 17. století a dříve, v případě lexémů doložených později se zpravidla jedná o názvy nových právních, vojenských aj. reálií.

11. Stručný popis postupů použitých při analýze rétorických prostředků a jejich závěrů – tropy jsou ve zkoumaných pramenech použity střídavě, nejčastěji se jedná o frazeologizovaná vyjádření; z figur se vyskytují především rozličné jednoduché formy hromadění informací.

12. Souhrn závěrů disertační práce – stav pravopisu a jazyka ve zkoumaných knihách historiografických zápisků celkově odpovídá předpokladu, že základní charakteristikou barokní češtiny a češtiny „dlouhého“ 18. století je variabilita pravopisných a jazykových jednotek, jež těsně souvisí s dobovými požadavky rozmanitosti stylu.

13. Přehled výběrové bibliografie

14:40 Oponent doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D. seznámil přítomné s hlavními body svého posudku a se závěrem, že doporučuje předloženou disertační práci k obhajobě. Položil studentovi otázky: Zda kulturněhistorické informace předložené v práci nejsou příliš podrobné na úkor informací lingvistických, které na ně často navazují velice volně. Zda tvrzení studenta o stabilizaci tvaroslovného systému češtiny v 16. století není chybné. Zda je vhodné uvádět kvantifikované údaje o zastoupení koncovek nom. pl. mask. -y, -i, -é, -ové ve stejné tabulce. Čím se řídil autor při klasifikaci lexémů v kapitole věnované slovní zásobě? Proč v seznamu použité literatury chybějí edice řady moravských raně novověkých památek a jim věnované studie? Proč je tak velká pozornost věnována zahraničním rétorickým příručkám? Proč chybí rejstřík lexémů a morfologických tvarů? Kromě toho oponent zmínil potřebu provedení důslednější korektury textu práce.

14:50 Oponent PhDr. Robert Dittmann, Ph.D. seznámil přítomné s hlavními body svého posudku a se závěrem, že doporučuje předloženou disertační práci k obhajobě. Položil studentovi tyto otázky: Kolik stran mají knihy, které byly do výzkumu zařazeny v plném rozsahu? Nepomohlo by interpretaci slov *privilegium*, *magistrát* aj. (zejména při transkripci) zavedení grafému «g»? Byly do výzkumu zařazeny texty psané několika pášáři? Zda v práci nechybí přesnější vymezení vztahu mezi pravopisem a hláskoslovím. Proč se pášářské chyby v transkripci neoznačují tradičně poznámkou „sic“? Zda by nebylo vhodné upřesnit, doplnit či pozměnit řadu vybraných formulací. Lze bezpečně doložit skutečnost, že autoři zkoumaných pramenů věděli o doporučeních dobových gramatických či rétorických příruček a záměrně používali tropy, figury

atd.? Nemohlo rozložení nářečních izoglos v 17. a 18. století být jiné než v 20. století (srov. František Cuřín: *Studie z historické dialektologie a toponomastiky Čech*) a neměl by se v souvislosti s touto skutečností změnit vzorek zkoumaných textů? Proč v přehledu dobových jazykově reflexivních textů chybí gramatika Františka Novotného z Luže? Zda by nebylo vhodné kromě procentuálních údajů uvádět též počet tokenů a výsledky statistických testů.

15:05 Mgr. Dmitriy Timofeev reagoval na posudky oponentů a odpověděl na vybrané otázky:

Pokud jde o kapitoly věnované kulturněhistorickému kontextu, jejich úlohou bylo popsat podmínky, v nichž vznikaly a fungovaly psané (či tištěné) texty v „dlouhém“ 18. století. Předpokládám, že právě kvůli malému zájmu filologů o historické realie mýtus o „úpadku češtiny“ po bitvě na Bílé hoře a jejím „vzkříšení“ za národního obrození dlouho přetrvával dokonce v akademických pracích. Chtěl jsem usouvztažnit situaci v ekonomice, vzdělání a na knižním trhu s vývojem psané češtiny a postojem dobových intelektuálních elit k ní. Domnívám se, že některá mnou uvedená fakta upřesňují či korigují řadu starších tvrzení (např. upozornění na skutečnost, že katastrofická situace v nižším školství po třicetileté válce měla větší vliv na stav češtiny než pobělohorská emigrace, nebo že *Bible kralická* v 2. polovině 17. století či v 18. století nemohla být vzorem „dobré češtiny“ pro většinu písařů či tiskařů, jelikož byla zakázána a těžko dostupná, a že raněnovověký biblický jazyk je především jazykem mnohem populárnější bible Melantrichovy). Uznávám přitom, že se mi ne zcela podařilo odpovídajícím způsobem propojit kapitoly, a práce proto někdy nepůsobí dostatečně koherentně.

Rejstřík lexémů a morfologických tvarů bude doplněn v případě přepracování disertace a její přípravy k publikaci.

Délka fragmentu Šolcových pamětí činí přibližně 20 normostran, délka Jílkových a Štěpánových textů činí přibližně 10 normostran. Do výzkumu byly zařazeny pouze fragmenty psané stejným písařem. Knihy historiografických zápisků Vojtěcha Jílka, Antonína Štěpána, Františka Jana Vaváka a Filipa Ignáce Dremsy obsahují více či méně rozsáhlé přípisky mladšího písaře či písařů, které však nebyly zohledněny v analytické části práce.

Rozhodnutí uvést kvantifikované údaje o zastoupení koncovek nom. pl. mask. -y, -i, -é, -ové ve stejné tabulce bylo do určité míry „nouzové“, jeho důvodem se stal celkově nízký počet substantiv ve zmíněném tvaru. Souhlasím s názorem oponenta, že v tomto případě by bylo vhodnější neuvádět kvantifikované údaje a pouze popsat zaznamenanou tendenci.

Vzhledem ke skutečnosti, že se diakritická znaménka ve zkoumaných pramenech používají spíše fakultativně, nemohlo by zavedení grafému «ğ» pomoci při transkripci slov *privilegium*, *magistrát* aj., jejichž interpretace tedy zcela záleží na postupu badatele. Souhlasím však s oponentem, že možnost interpretace grafému «g» jako záznamu hlásky /j/ by měla být v práci artikulována přesněji.

Při klasifikaci lexémů v kapitole věnované slovní zásobě jsem se opíral o postupy Adolfa Kamiše představené v jeho monografii *Slovní zásoba české publicistiky 18. století*. Kamišovu klasifikaci jsem rozšířil o některé významové okruhy (např. náboženství). Další možnosti klasifikace výrazů, které oba oponenti nabízejí ve svých posudcích, považuji za pozoruhodné a zohledním je v případě přepracování disertace a její přípravy k publikaci.

Na otázku, zda autoři zkoumaných rukopisů (a další původci českojazyčné produkce „dlouhého“ 18. století) používali vybrané pravopisné či jazykové prostředky vědomě, za současného stavu poznání o dobovém přístupu k psanému textu nelze odpovědět s jistotou. V závěru práce vyjadřuji předpoklad, že pravopisný a jazykový úzus rukopisné produkce „dlouhého“ 18. století není jen „pokračováním“ starší rukopisné tradice, ale do velké míry i „napodobováním“ tiskařského úzu 16. a 17. století. Proto, ačkoliv autoři zkoumaných autentických rukopisů s největší pravděpodobností nebyli seznámeni s dobovou gramatografickou produkcí (výjimky lze předpokládat pouze u autorů, již absolvovali gymnázium, a částečně u Františka Jana Vaváka), jsem přesvědčen o vlivu raněnovověkých rétorických doporučení na podobu zkoumaných rukopisných textů alespoň prostřednictvím „vzorových“ dobových tisků (např. produkce Melantrichovy či Veleslavínovy tiskárny, *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan, kalendáře atd.). Ovšem potvrzení či vyvrácení této hypotézy vyžaduje podrobný a soustavný výzkum vývoje uplatnění vybraných jazykových a stylistických prostředků v českých raněnovověkých textech. V každém případě se domnívám, že možnost vědomého a záměrného užívání jednotlivých pravopisných i jazykových prvků by měla být alespoň připouštěna. Starší přístup, jenž vysvětloval všechny projevy grafické, pravopisné a jazykové variability nízkou kulturní úrovní původců textů či dokonce „špatnou znalostí“ češtiny, je dle mého názoru nepodložený a neudržitelný.

Česká rétorika se výrazně nelišila od zahraniční, nýbrž přímo na ní navazovala. V českých gymnáziích se učilo podle Melanctonových či Soarezových příruček, původní česká rétorická pojednání (Blahoslav, Balbín, Rosa atd.) se opírají o latinské vzory, které částečně modifikují a

doplňují českým materiálem. Do Jungmannovy *Slovesnosti* tedy neexistuje rozdíl mezi rétorikou „cizí“ a „domácí“, od 17. století v českých zemích lze mluvit převážně o katolické rétorice vycházející z obecných evropských humanistických zásad.

Chtěl bych se omluvit, že v textu nejsou dostatečně zohledněny práce věnované moravským knihám historiografických zápisků. Příslušná bibliografie bude doplněna v případě přepracování disertace a její přípravy k publikaci.

15:25 PhDr. Robert Dittmann, Ph.D. se vyjádřil k vystoupení studenta: Pokud jde o konkurenci záznamu *privilegium x privilegium*, bylo by vhodné alespoň odkázat na údaje a postup *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. Kromě toho, chtěl bych upozornit na skutečnost, že koncepce „zlatého věku“ češtiny vzniká již v barokních mluvnicích, tedy určitá představa o úpadku dobové češtiny nevznikla u Pelcla, ale ještě v 17. století.

Mgr: Dmitriy Timofeev: Pohled na veleslavínskou a kralickou češtinu jako na češtinu „zlatého věku“ se začal utvářet v rámci vzniku a vývoje tradice českých gramatik koncipovaných podle vzoru obdobných latinských příruček. „Zlatému věku“ latinských gramatik (Cicero, Ovidius atd.) měl odpovídat český „zlatý věk“. Tato skutečnost ovšem nesvědčí o tom, že by autoři gramatik 17. století kritizovali či považovali soudobou českou produkci za „úpadkovou“. Konstanc či Šteyer se ke stavu současného jazyka zpravidla nevyjadřují vůbec či pouze poukazují na některé „nedobré“ postupy dobových písařů a tiskařů, neuvádějí přitom konkrétní jména autorů nebo děl. Kritická hodnocení obrozenců mají jinou povahu – charakterizují jazyk textů 17. a 18. století jako „úpadkový“, stejně tak barokní „styl“ celkově. Jako cestu k „nápravě“ tohoto „úpadkového“ jazyka obrozenci vidí „návrat“ ke „zlatému věku“, jenž ve skutečnosti slouží spíše jako záminka pro prosazování nových pravopisných návrhů, lexikálních aj. reforem či inovací. Jestliže gramatiky 16.–18. století navazují na latinskou humanistickou tradici, kritika obrozenců vychází z nových osvícenských tendencí. Osvícenská kritika přelomu 18. a 19. století se přitom vztahuje i na další jazyky: němčinu (viz např. úvahy Karla Heinricha Seibta či Augusta Gottlieba Meissnera), latinu (viz např. kritiku starších latinských kázání Františkem Faustínem Procházkou). Není však vyloučeno, že se kritická hodnocení psané češtiny „dlouhého“ 18. století objevuje i v mladších jazykově reflexivních pramenech a budu vděčný za upozornění na ně.

15:31 doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D. se vyjádřil k vystoupení studenta: Proč se v kapitole věnované lexiku uvádí význam u některých výrazů dochovaných v dnešní češtině, avšak u řady archaismů význam uveden není?

Mgr. Dmitriy Timofeev: Nejsem rodilý mluvčí češtiny, proto jsem se řídil předpokladem, že slova, u nichž nejsou uvedeny významy, budou rodilému mluvčímu češtiny srozumitelná. Příslušné významy budou doplněny v případě přepracování disertace a její přípravy k publikaci.

15:35 Předseda komise zahájil diskusi.

doc. PhDr. Jiří Rejzek, Ph.D.: Proč autor chybně uvádí, že diftong /ej/ ve slovech *ejhle*, *lejno* aj. vznikl následkem diftongizace /ý/ > /ej/?

Mgr. Dmitriy Timofeev: Zmíněné příklady (a řada dalších) byly převzaty z jazykově reflexivních textů „dlouhého“ 18. století, jejichž autoři neměli hluboké znalosti o etymologii a vnímali všechny výskyty diftongu /ej/ jako projev mladší diftongizace. Ve své práci bych měl upozornit na rozličný původ *y* > *ej* a *aj* > *ej* a zdůraznit částečně chybné dobové vnímání původu diftongu /ej/ v řadě výrazů, což provedu v případě přepracování disertace a její přípravy k publikaci.

15:36 Předseda komise ukončil samotnou obhajobu a komise zahájila neveřejné zasedání o klasifikaci obhajoby disertační práce.

Předseda komise seznámil studenta a přítomné s výsledkem obhajoby: počet členů komise: 5 – přítomno členů komise: 4 – kladných hlasů: 4 – záporných hlasů: 0. Obhajoba disertační práce byla klasifikována: prospěl.

Zapisovatel: Bc. Ondřej Batka.

Jméno a podpis předsedy komise:
prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Jméno a podpis dalšího člena komise: